

Les TIC i la formació permanent: noves perspectives des de la societat xarxa

Jordi Planella
Universitat Oberta de Catalunya

La apuesta es convertir la educación a distancia en una educación sin distancia, democrática y adaptada a cada uno, impartida en todas partes y sin exclusiones.
Hoy vivimos en un mundo de “inforrutas” y de “infogrutas”.
¿Cómo podemos integrar a los marginados de las autopistas de información?”
Federico Mayor Zaragoza (2001)

Es fa difícil parlar de les TIC i l'educació permanent sense caure en una certa **apologia** (per una banda) o bé en un **catrastofisme** (per l'altra). Intentaré esbossar algunes idees generals lligades a les TIC i la formació permanent. La meva aportació girarà al voltant de l'ús de les Noves Tecnologies de la Informació i la Comunicació, però més en concret en el que es coneix per *e-learning* (que podem traduir com *educació a distància a través de les TIC*).

Afrontar aquest tema, penso, exigeix articular diferents elements que es poden entrecreuar i que ofereixen una nova visió. Em centraré a analitzar tres grans aspectes: l'educació al llarg de la vida (*lifelong learning*), l'educació més enllà dels entorns formals d'educació, per passar després a comentar alguns aspectes lligats a la formació i les TIC's.

A- Els canvis socials i les noves necessitats de formació

La gran velocitat a la que es succeeixen els esdeveniments en els darrers anys, ens obliga a actualitzar permanentment els nostres coneixements. La fórmula que ens dotava d'un conjunt de sabers (i incideixo en la idea de sabers tancats, sòlids i permanents) que ens servien i acompanyaven al llarg de la vida ha quedat obsoleta, o si més no, aviat passarà a ser-ho. La franja d'edat simbòlica (més o menys 21/23 anys) en què es pot acabar una carrera -si seguim els itineraris pautats- comença a quedar desfasada. L'educació ja no és només un territori d'aquesta primera franja (+ o – el primer terç de vida dels humans) sinó que la formació comença a ser un dels **espais centrals de la nostra vida**.

Assistim al que podem denominar l'**educació més enllà de les edats** i per a tothom. Desglossar les "edats de l'existència" (seguint a Delors) en períodes com:

- temps d'infància i joventut
- temps d'activitat professional adulta
- i temps de jubilació

ja no es correspon a les realitats del segle XXI i menys al que el futur ens acabarà exigint. Això comportarà que es desdibuixi el que denominem formació inicial / formació permanent en *educació al llarg de la vida*, que pren un sentit més unitari. Tots estem o estarem en situació d'aprenentatge permanent.

No entrar en "el joc" de la formació permanent podrà arribar a significar quedar al marge d'ofertes laborals, sobretot de les que estiguin lligades a la **Societat del Coneixement** i a noves situacions d'exclusió social que podem denominar *exclusió digital, cibermarginació*, etc. Aquest, és des del meu punt de vista, un tema preocupant, perquè malgrat s'hagin creat plans estatals, de les comunitats autònomes, municipals, etc. per facilitar l'accés a les TIC de tota la població, segueix havent-hi molta gent que viu al marge de les TIC.

No vull donar únicament una imatge de l'educació al llarg de la vida positiva. Com en totes les accions i relacions humanes hi trobem l'altra perspectiva. En aquest sentit han començat a sortir veus (com la recent publicació de Laval, *La escuela no es una empresa* 2004) que es posicionen contra aquest estat permanent de formació, que entenen està excessivament instrumentalitzat pels discursos neoliberals. No hi entraré, però crec que val la pena tenir present aquest altre punt de vista.

Deixant de banda aquest petit incís, és rellevant notar el gir que hi ha hagut en els sistemes de producció (amb el pas del treball de producció manual al treball lligat a la gestió del coneixement). Això comporta que el més rellevant no sigui l'aprenentatge d'una determinada tècnica, sinó dominar estratègies que ens permetin seguir aprenent. Els nous discursos pedagògics ens parlen de competències professionals, lligades sobretot al saber fer, més que als sabers estàtics i definitius. Es demana un professional autònom, en el sentit que sàpiga buscar-se la vida (professionalment parlant) i que tingui un interès actiu per les coses noves i desconegudes, l'ordenació, selecció i dotació de significat a la informació, etc.

B-Els nous territoris de la formació

He tractat el tema de les noves edats de la formació (o millor dit del trencament amb l'estaticitat de les edats de la formació), però no només té lloc aquest desplaçament cronològic, sinó que també existeix un desplaçament en els territoris on clàssicament s'han donat situacions formatives. Si ens altres temps l'educació ha estat un territori exclusiu de l'escola (o de les institucions educatives), cada vegada més és la societat (en les seves diverses formes i projectes) que forma i educa els ciutadans. Podem preguntar-nos, sinó, ¿qui ens ensenya a utilitzar un caixer automàtic, a enviar missatges SMS, a connectar la *web-cam*, a enviar un *e-mail* al

familiar que tenim vivint lluny de casa, etc.? I és clar, la Xarxa (Internet, si voleu) és un dels espais paradigmàtics de recerca d'informació, de formació "permanent" (¿què s'innova més que els continguts dels milions de pàgines webs? ens podem demanar). Però si per una banda es tracta d'una font inesgotable d'autoformació, sense l'*acompanyament pedagògic* adequat esdevé un marc educatiu estèril.

Això representa una mirada a l'educació i la formació, que evidentment no es troba exempta de problemàtiques. La societat en tota la seva complexitat, però sobretot a través de la comunitat virtual, passa a ser un dels punts forts del procés formatiu. Per tant, formar els subjectes en aquest nou paradigma ens demana de dotar-los d'*eines*, però sobretot de *sentit crític*, per saber-se moure en la societat del coneixement.

Aquesta nova *geografia de la formació permanent* desplaça les variables temps/espai. Ens podem formar de forma asíncrona estant al Pallars Jussà, a Port Bou o al Delta de l'Ebre. Trencar amb el que durant molt de temps han estat barreres físiques ara és possible. Només cal que tinguem present que existeixen altres barreres (culturals, socials, personals) tant dels estudiants com dels educadors, que han de ser repensades.

El darrer punt que vull tractar és el de:

C-Les TIC i la formació permanent

Fa molts anys que sentim a parlar de les TIC's en la formació permanent. De fet, ha arribat un punt en què el discurs pot cansar-nos si no es pren amb la distància i precaució necessàries. Què vull dir amb això? Bé, doncs que existeixen moltes "pedagogies narratives" que parlen de les TIC com la *salvació social*. Les Tic han format part dels plans de formació permanent del professorat de molts països en els darrers anys, però en realitat, quan

s'estudia l'ús real de les TIC en la praxis pedagògica ens emportem moltes sorpreses.

Només a tall d'informació, en l'estudi que acabem de publicar des de la UOC, hem vist com la major part de centres educatius tenen accés a Internet així com un ampli maquinari, però un percentatge insignificant el fa servir a l'aula com a element formatiu. Contradictòriament, tant professorat com estudiants, l'usen en els seus contextos d'oci.

La meua perspectiva va per altres camins. Les TIC són en realitat elements pedagògics que poden ser tan neutres com altres estratègies, eines i formes d'entendre l'acció educativa. Cal trobar el sentit, i sobretot, fer-les atractives als diferents col·lectius amb els quals podem treballar en el camp de la formació permanent. En aquest sentit, l'*e-learning* s'erigeix com una forma democràtica de facilitar l'accés a la formació permanent a moltes persones que per "edat" ja no els correspondria (des del model de formació més clàssic) i que lligat amb l'edat, un conjunt de responsabilitats (paternitat, feina, situació geogràfica) fan impossible seguir-se formant. Aquest és, de fet, el perfil dels estudiants de la UOC que amb una mitja de 35 /40 anys segueixen formant-se.

Les TIC's i la formació poden ser llegides a dos nivells: un dins l'aula convencional i l'altre en contextos virtuals d'aprenentatge. En tots dos l'ús de les TIC's no té perquè representar noves formes d'ensenyar. Per. ex. podem fer una classe magistral acompanyada d'un projector de *power point*, i segueix formant part d'aquesta concepció clàssica de la pedagogia. I el mateix pot passar en un context virtual d'aprenentatge en el qual el formador domina la total distribució dels coneixements, sense deixar participar als educands. Fa poc vam visitar una escola de Galícia que havia estat equipada amb els darrers avenços tecnològics (pissarra electrònica, tecnologia Wi-Fi, portàtils, projectors de power, etc.) però seguien el mateix sistema de transmissió unidireccional de coneixements.

L'ús de TIC's pot ser molt enganyós perquè no es tracta només d'incorporar-les, sinó de seguir utilitzant la dosi de creativitat i imaginació que tothom que treballa en la formació ha de tenir.

No és suficient concebre la formació permanent a través de les TIC com el simple domini instrumental de *software* i *hardware*. Si ho fem reduïm al ciutadà a un simple consumidor de productes digitals. És molt fàcil caure en el que podem denominar *consumisme digital*. Parlar de TIC i educació permanent em porta necessàriament a parlar de la perspectiva política de la formació.

Retornant a l'autor que possiblement més impacte ha tingut a nivell mundial en el camp de l'educació d'adults (Paulo Freire) es tracta que *ensenyar no sigui transmetre coneixements sinó crear les possibilitats per a la seva creació*. En aquest sentit, m'agrada parlar de dos tipologies d'elearning, si voleu dividides de forma molt arbitrària: e-learning de primera generació i e-learning de segona generació.

El primer estaria molt centrat en la qüestió més **tecnològica** (i sol anar acompanyat de conceptes com ara disseny instruccional, tecnologia, etc.) que és en definitiva la que vertebra el procés formatiu. Posem l'èmfasi en la tecnologia.

El segon es centra en la **qüestió social** de les TIC o de l'e-learning (amb conceptes com ara interaccions socials, transformació social, comunitats virtuals, etc.).

És des d'aquesta perspectiva que penso que val la pena situar la formació permanent, en el context del treball amb adults, que possiblement, han tingut poca experiència en relació a les TIC. L'*e-learning* de segona generació

comporta una sèrie d'avantatges que el fan engrescador pels educands:

accés democràtic a la xarxa

potenciació de la participació

empowerment

possibilitats de treballar la dimensió local/global

contactes amb altres comunitats virtuals

millora de la qualitat de vida, etc.

Ja per acabar, vull referir-me a la idea proposada pel filòsof alemany, Hans Georg Gadamer: ***l'educació és educar-se!*** Si l'educació és educar-se, la formació permanent a través de les TIC, passa precisament per atorgar a l'educand la direcció de bona part del seu procés formatiu.

Això representa tal i com diu Börjenson, en el context que hem descrit, que ***deixar d'aprendre és una cosa gairebé impossible d'aconseguir (...) En realitat, aprendre és tan natural com respirar, sempre que un s'hagi donat a si mateix les condicions idònies per fer-ho.***

Gràcies!

Currículum:

Jordi Planella (jplanella@uoc.edu)

-Educador social, llicenciat en ciències de l'educació i doctor en Pedagogia

-Ha treballat amb persones adultes amb discapacitat i malaltia mental

-Ha estat professor virtual en cursos on-line per a persones immigrants en projectes de l'IMSERO

-Ha estat professor de Treball Social i Educació Social a la Universitat Ramon Llull

-Actualment és professor propi dels estudis de Psicologia i CC. de l'Educació a la Universitat Oberta de Catalunya

-És membre del grup de recerca Educació i Societat Xarxa i treballa en el *Projecte Internet Catalunya*.